

Mikor „Bánk-bán“-t először játszották Kecskeméten.

Komáromy Alajos veterán színművésznünk emlékezéseiből.

Fenti felolvasása kapcsán bemutatta Liszka Béla.

Igen tisztelt Uram!

Megtisztelő becses soraira s ama szives felszólítására, hogy Katona Józsefről és a kecskeméti színészetéről tartandó felolvasásához a „Bánk-bán“ első előadásáról mondanám el emlékeimből azt, amit tudok — kész örömmel állok rendelkezésére. 72 és fél esztendő vagyok s az az öntudatlan véletlen, hogy Kecskeméten nem volt előttem adva Bánk, most is, sirom szélén büszkeséggel tölt el.

Azok közül, kik akkor velem működtek Kecskeméten, egy sem él, kivéve Felekinét, de ő akkor kis leány volt, talán 12 éves. Nekem, megvallom, volt eszményem Bánk-bánhoz, ép úgy, mint sok más szerepemhez és ez nem volt kisebb, — mint a nagy, a dicső Lendvay, a minő alig akad egy században! Mint kezdő, számtalan szerepem sikerét ez ideálnak köszönhetém. Szinlapjaim, jegyzeteim nincsenek még a 40-es és 50-es évekből sem, mikor pedig számtalan fényes sikerű vendégszerepléseim voltak a nemzeti szinpadon, — holott akkoriban másoknak az nem igen sikerült. De ha nincsenek is jegyzeteim, van még emlékező tehetségem és ennek csekély tárházából szívesen szolgálatára leszek Önnek. Mindenre emlékezem: kik voltak előbbkelő tagjai Gócs Ede társulatának, ki mit játszott „Bánk-bán“-ban, miből állt műsorunk, hová mentünk onnan stb.

Gócs Ede társulata 1847. szeptember 5-től október 24-ig vagy 35-ször játszott Kecskeméten, tehát majd minden második nap. „Bánk-bán“ jutalomjátékom volt és október 14-én került színre. Gertrudis királynét Munkácsyné, későbbi Törökné, Melindát Erkelné, Petur bánt Török Béni, Tiborczt Futó Lajos, Mihál bánt Károlyi Lajos, Simon bánt Bartha Elek, Biberachot Zarka adta.

Én az előadás ötletéből tudakozódtam Katona József családjá s élő rokonai felől. Fel is kerestem öccsét, ki 40—50 éves lehetett,

egyszerű családos ember, takácsmester volt. Vittem nekik tiszteletből néhány jegyet az előadásra, de hogy az milyen hatással volt rájuk, nem kérdeztem, talán nem is voltam többet náluk.

Még nem voltam egészen 22 éves, mikor 1847. márczius havában először játsztam Bánkot Békés-Gyulán, a következő napokban Békés-Csabán, május és júniusban Aradon, a nyár folyamán Egerben és Gyöngyösön, októberben Kecskeméten s a téli évad alatt ismét Aradon.

Ön, tisztelt Uram, kérdezi, mily felfogással játsztam Bánkot? Ime felfogásom s felvonásról felvonásra lélektanilag igyekszem azt indokolni. Nem mondom, hogy így játsztam már Kecskeméten, mert az egykorú gyér följegyzések a lapokban, igaza van, nagyon általánosságban vannak tartva, de Ön úgy véli, hogy az ily magyarázat csak tisztázhatja a dramaturgiai nézeteket, előállok tehát a magaméval is.

Előljáróban még valamit az első Bánkokról. Én 1843-ban kerültem először Pestre, mint 18 éves ifjú s az első Bánk, akit láttam, s a ki elragadott, Lendvay Márton volt. Később, már mint nemzeti színházi tag, Egressyvel játszottam benne, de bár ő a legkitűnőbb Coriolanus, Hamlet, Lear király és Brankovics György, a kinek e szerepeiért, midőn vele Aradon játszhattam, elragadtatásomban a színpalak között kezet is csókoltam, — mondom, habár nagy művészettel adta Bánkot, azt a nagy hatást még sem tette reám, melylyel ismét az utólérhetetlen Lendvay ragadt el. Molnár György is azt mondja, hogy Bánkja soha sem érte el magasságban Peturját. A 40-es években a többi főszerepeket Laborfalvi Róza (Gertrudis királynét), Lendvayné, későbbi Latkóczyné (Melindát), Szentpéteri (Petur bánt), Bartha János (Tiborczt), Fáncsy Lajos (Biberachot), László József, majd Szigeti József (Ottó herceget), Udvarhelyi Miklós (Mikhál bánt) játszták kitűnően. Micsoda idők voltak azok, mikor a nemzeti színházban ilyen erők működtek együtt s az epizód-szerepek is jeles kezekben lehettek. És mégis, mikor mostanában egy Gabrielle Rejane, Ermete Zacconi, Tina di Lorenzo a fővárosban vendégszerepel, közönség és sajtó bámulatában emlegeti az olaszok és francziák nagy színészeti multját, de ki beszélne ma már Lendvayról, a fenséges Szentpéteriről, az örök vidámságú Lászlóról, a lángeszű Fáncsyról, a páratlan nagy művész Egressy Gáborról, a jeles Bartha, vagy kitűnő Szerdahelyiről? Pedig talán büszkélkedhetnénk mi is!

De most rátérek Bánk jellemzésére — illetve, hogyan fogtam én fel s hogyan iparkodtam azt interpretálni — azután már, midőn a saját egyéniségemből kiindulva s többé nem a nagy Lendvayt utánozva — a saját lábamon kezdtem járni.

Bánk jellemének fő- és alapvonása a legbensőbb hitvesi szeretet

és a határtalan hazafias érzés. Ebben benne van — mint magyar főúrbán — a vallásosság, lovagiasság és nemzete iránt — az utolsó póríg — a legodaadóbb kegyeletes szeretet.

Mint ilyent — titkos követ útján — Petúr hazahivatta, hogy lássa: mi minden történik a királyi udvarnál! Szörnyen megdöbben a tivornyát látva, — de mi ez ahhoz képest: midőn Petur egy névvel üszköt dob szívébe — s ez: „jelszónk leszen — Melinda!”

Tehát e két legmagasztosabb tulajdon: a hitvesi szeretet és hazafias érzés tölti el egész lényét, s a szituációk folytán hol egyik, hol másik kerekedik felül. Így midőn az első felvonás utolsó monológjában mondja:

Itten Melindám, ott pedig hazám!
A pártütés kiáltoz és hő szerelmem
Tartóztat! Oh reám bizá az alvó
Gondatlan — s reám tevé le a
Szegény paraszt elfáradt csontjait:
Nem vélik ők a zendülést, mivel
Bánk a király személye! stb.

Végül:

Egy menykőcsapás ugyan letépheti
Rólam halandóságom köntösét, de
Jó hiremet ki nem törölheti.

Ime, itt felülkerekedett a hazafias érzés a hitvesi szeretet felett. Pedig a titkos ajtó mögött kihallgatta Ottó és Melinda párbeszédét s a királynéét Melindával és Ottóval s mégis elrohan a békétleneket lecsendesíteni, a lázadást elfojtani. Igaz, hogy hallotta Melindának e szavait:

Sajnálak! óh
Herczeg! Szerelmem által egy lehet
Csak boldog és szerencsés — az pedig
Bánk.

Lehet, hogy elbizakodásból, vagy hazafias kötelességből cselekedte, hogy előbb Melindát nem hozza biztonságba. De akkor nincs tragédia és ezt tudta a költő, azért kellett a tévedést fenntartani.

A második felvonásban a király iránti szeretetből és hűségből, — mert hiszen pártosa volt Endrének, midőn az Imre király ellen felkelt, s azért a békétlenek előtt Petur szertelen kifakadásai ellen az ősök erényeire hivatkozik s többek közt azt is mondja:

Ha németek
Között király lehetne közületek
Egyik, nem elsőbb volna-e előtte
Még ott is a magyar?!

S lecsendesíti a vihart, a békétlenek hozzáállanak, majd Petur is meghódol. De jön Biberach, elmondja az éjjel történeteket s a hitvesi szeretetből kifakadó indulat fölibe emelkedik a hazaszeretetnek.

Kezdődik a harmadik felvonás. Melindát faggatva, a kétely háborgatja Bánk férfiúi lelkét s csaknem érzéketlenül bocsátja el. S midőn a kétely felett borongva — Izidora előtör, ennek e kijelentésére: „De majd Melinda megbékélteté,“ megbomlott agyrendszerrel marad hátra. Ugy, hogy Tiborcz jelenlétéről nem is vesz tudomást s azokat, miket Tiborcz mond, saját gondolatai visszhangjának tartja, mindaddig, míg e szavak ki nem törnek belőle: „Haramia! nincs más kigázolás!“ S ezután csak Tiborcz panaszának visszhangja az ő szavai. S midőn Tiborczot elbocsátja, e szókkal: „Haza mentek, ott megmondhatod, hogy él még Bánk“. — Itt az elhatározás! Megy a gyermekéért s biztonságba viszi, Mikhálnak adva.

A negyedik felvonás. Bár hiszi, hogy a királyné bűnös, de ha Ottót ki nem szalasztja körmei közül, aligha öli meg. Azonban a nagy átok után, a közbeszólásokkal már felingerelt királyné fölemelt tőrrel rohan Bánkra s így nem marad más hátra, mint önvédelemből — s bűnösnek hívén őt hitvese meggyalázásában, de még inkább a nemzet ellen elkövetett bűneiben, miután övéi rovására ezt elnyomta, azokat emelte — ellene fordítani a gyilkot. Tettének szörnyűségét érzi azonnal, mert királyát s a hazát szereti. Midőn e szavakat ejti:

Vége! volt... nincs! De ne tapsolj hazám,
Mert ni! reszket a boszúálló!

S tovább:

Örvendj becsületem! Iemosta mocszkod
A vérkeresztség! — oh Melinda! — Ki!
Ki! csak ki! a tető mindjárt reám szakad.
(Eltántorog.)

Az ötödik felvonásban némi zavart elszántsággal rohan be a ravatalhoz a király elé, mert Petur bán és háznépével történt borzasztóságokat nem viselheti el s önkényt vádolja magát, nem törődve a következményekkel. Felhossa ugyan, hogy mint Bór nemzetségéből származó, felette a király nem ítélhet, elmondja a királyné cselekedeteit, melyekért meg kellett neki halni. Végre hozzák Melindát holtan. Erre a világ összeomlik előtte. A király belátja s megkegyelmez. De ez már őt alig érinti, s nincs több szava, mint hogy: „Engedd meg illendően eltemettetnem!“ Ezzel az ő tragikumuma is bevégeződik, mert olyan hitvest túl nem élhet.

Egy utolsó előtti beszédje van még, mely így kezdődik: „Az ég siket fájdalomimra stb.“ De én azt soha el nem mondtam, mert a tragikum befejezését így helyesebbnek találtam.

Legfőbb kellékek Bánk eljátszásához: daliás alak, férfias organum, bensőség és a kifejezésekben pathosz túláradó szenvedélyességgel. E nélkül Bánk játszásához ne fogjon senki.

Az ifjabb nemzedék közt ott volt Nagy Imre, megvoltak benne ezek a tulajdonok, de csodálatosképen az én biztatásaimra sem szerte sem Othellót, sem Bánk-bánt játszani.

Felfogásomra nézve van még megjegyezni valóm. Bánk tépelődései között nem tud meggyőződésre jutni Gertrudis bűnössége felett s csak a haza iránti büneiért vonja felelősségre. Hiszen az 5-dik felvonásban Sólom mester és Myska bán jelzik, hogy a királyné szintén álomitalt kapott. Én mindig úgy játsztam, hogy a felizgató közbeszólások és az Ottó menekülése után mintegy önvédelemből öli meg Bánk a királynét, noha a 4-ik felvonás ama szavai:

GERTRUDIS:

Maradj **te!**

BÁNK: (Falhoz tántorodva)

Vége! vége már neki!

más magyarázatot is megengednek. Ki kell jelentenem, hogy nem tartom magamat csalhatatlannak. Az ember, ha még oly lángész is, megközelítheti a tökélyt, de soha el nem érheti.

A fentebbiek tollba mondása után, — mert korom és betegeskedésem akadályoz a hosszabb írásban — vettem a „Kecskemét“ okt. 17-ki számát és megvallom, meglepett Salvini lovag sok helyes nézete és felfogása Bánkról. Én is elmondhatom az olasz tragikussal, hogy a tollforgatás nem mesterségem; de ha előbb kapom tanulmányát, egyben-másban az én közleményemet irányozta volna. Bámulom genialitását, mert véleményem szerint az olasz temperamentum teljesen elüt a szerelemben ép úgy, mint a hazafias érzésben a mienktől. Kiválóbb Bánkjaink ilyes szereptanulmányait nem gyűjti a Katona József kör?¹⁾

A félszázad előtti kecskeméti „Bánk-bán“ előadása általános tetzésben részesülhetett, mit abból következtetek, hogy volt taps elég és számomra koszorúk is. Utolsó előadásunkat is abban tartottuk. A nagyhirű Hegedűs Lajos — tragikus és színműíró — nem vett részt ez előadásokban, mert nem volt inyére fiatal kezdő mellett kisebb szerepet eljátszani.

Pár szót most a Gócs Ede akkori társulatáról. Nehány kiváló jeles tagja volt. Erkel Józsefné—Szabó Amáliát Jókainé után a

¹⁾ A fölvetett eszmét indítványkép figyelmébe ajánlja a Kör t. választmányának — a felolvasó.

legjobb drámai színésznőnek tartották, Munkácsiné is jeles volt a maga idejében. Török Béni egyik korifeusa volt korának, Futó a legjobb apaszínészek egyike, Hegedűs Lajos elismert tekintély volt a vidéken stb. Operánk is volt. Gócsné volt a primadonna, Kaczvinszky a baritonista, Egedi a tenor. Kecskeméten még megjárták, de Aradon bizony elbuktunk velük s csak a jó dráma mentette meg a magyar színészet becsületét és verte meg a németeket. Hanem azok közül, kik velem együtt játszották „Bánk-bán“-t Kecskeméten, már csak magam élek. Török Béni még az 50-es évek elején meghalt Nagyváradon. Erkelné, a kitűnő Melinda, előre haladt tüdőbaja miatt Debreczenbe ment anyjához enyhülést keresni, de bizony 1848. ápril havában már csendesesen elhunyt. Futóval együtt ketten kísértük ki s a menetben azt a megjegyzést tettem Futónak: „Emlékszel Lajos, egy hóval ezelőtt még a te leányod és az én Lujzám volt.“ T. i. az „Ármány és szerelem“-ben Aradon ő játszotta Millert, én Ferdinándot. Futó pár év múlva szintén elhalt, Károlyi Lajos vagy három éve Budapesten, úgy szintén Törökné, az előbbi Munkácsyné. Hegedűs Lajos 1862-ben híres neje után búskomorságba esván, Pesten pusztult el.

A társulatnak november elején, szerződés szerint, Aradon kellett már lennie. Arad akkor ép úgy el volt németesedve, mint Pest, Buda, Kassa, Pozsony, Sopron, Temesvár vagy Pécs és csak Kolozsvár, Debreczen, Nagyvárad, Miskolcz, Szeged, Kecskemét stb. maradtak némileg szűzen a germanizálástól. Tehát Aradnak német színésze volt mindig, mint a többi nagyobb germanizált városoknak. De 1847. tavaszán a dicső emlékű nagy hazafi, Csernovits Péter összegyűjtötte a megye előkelő urait, kibérelték a színházat tulajdonosától, színházi bizottmányt alakítottak s az 1847/8-ki téli évadra szubvenzióval kiadták Gócs Ede társulatának.

Ezekben elmondtam, a miket a kecskeméti első „Bánk-bán“ előadásáról tudok. Önök ott s első sorban mélt. Horváth Döme úr, a ki az én időmben igen keresett ügyvéd volt és a színi és irodalmi mozgalmakat éber figyelemmel kísérte, legjobban tudhatják, nem volt-e előttem más Bánk Kecskeméten. De minthogy én épen Bánkkal vettem meg művészi hirem alapját, engedje meg, hogy Katona remek tragédiája pályájára vonatkozólag még egy-két dolgot elmondjak. Ne féljen, nem leszek fecsegő öreg s ott fogom végezni, a hol kezdtem, — Kecskeméten.

A nemzeti színházat reám Fűredy M. figyelmeztette, a ki 1847. február havában Nagyváradon vendégszerepelt és meg volt lepetve Bájkertimtől a „Két pisztoly“-ban. A következő évben látott ott Szigligeti is, a ki öröklött jószágára a Királyhágó innenső tövében utaz-

tában engem nagy figyelmére méltatott. Ennek tulajdonitom, hogy 1848. június havában szerződési meghívást kaptam a nemzeti színházhoz. Ugy ám, de akkor én a bihari nemzetőrökkel útban voltam Nagy-Becskerek felé a ráczok ellen. Rokonaim utánam küldték a levelet, az első állomáson, Nagy-Szalontán ért utól, — de hát miféle ábrázattal fordulhattam volna vissza? Következett a tábori élet. Októberben egy üteg ágyú kíséretében Csucsán voltam s onnan berándultam Kolozsvárra eljátszani Bánkot; végre deczember 29-én Pesten, a mikor is az első felvonás után, többszöri kihívás közt, függöny lementekor egy véghetetlen rokonszenves alak állt elébem, mondván: „Jókai vagyok, fogadj barátodnak“, s megölelt, megcsókolt. Azt hiszem, ha semmi más nem is, ez jelentett valamit. Meg az, hogy a nagy, a dicső Lendvay végig nézte előadásomat s a későbbi mátyás Batthyány Lajos gr. a színpad melletti páholyban feltűnően tapsolt. Egressy Gábor, kinek Peturja felülmulhatatlan maradt, velem nem játszott. Ezt Szentpétery játszta, mert Egressy kormánybiztos volt Szegeden. Azonban, bár a siker folytán szerződöttem biztos volt, jött Windischgrätz s én menekültem Debreczenbe, a hol a híres 68. számú debreczeni verespántlikás zászlóaljba álltam be. Azután mint besorozott közlegény, három évig voltam távol Olaszországban s nem láttam mást, mint német és olasz színpadot.

1851-ben jöttem haza s „Hamlet“-ben akartam föllépni, de a cs. katonai főparancsnokság nem engedte. Szerencsémre, mert mint besorozott katona egészen elszoktam a színpadtól. Csaknem újra kellett kezdenem, előlről. Ez időkből büszke önérzettel gondolhatok vissza egy cselekedetemre, mint hazafi és művész. S ez az, hogy 1849. után „Bánk-bán“ az egész országra nézve az akkori kényuralom, a Bach korszak alatt be volt tiltva! 1855-ben Aradon én megkoczkáztattam, a mi akkor merészség számba ment, elővettem a plajbászt, meghúztam jól „Bánk-bán“-t s a hirneves Machek cs. rendőrfőnök útján felterjesztettem cenzurára a nagyváradi helytartótanácshoz! Mert történetesen a helytartósági főtanácsos, Tormássy János, fia volt egy magasztos lelkű magyar nőnek, (a ki leánya volt a nagyhirű Báthory fősuperintendensnek), az pedig gyermekkoromtól fogva kegyes pártfogóm volt (pedig én róm. katolikus vagyok) s minden alkalommal, ha Gyulára, szülőföldemre mentem: kitétettem s asztalához mindennapra meghívott, — általuk keresztül vittem, hogy „Bánk-bán“-t előadtuk! Sőt visszahúztam több lényeges helyet. Megtudta ezt a nemzeti színház, mert én megírtam Szigligetinek s ezen a réven, Protzman úr által ők is kieszközölték a budai helytartótanácsnál az engedélyt. Már ezért is megérdemeltem volna, hogy a kecskeméti fényes új színház megnyitásához meghivjanak Tiborczt eljátszani,

legalább megmutattam volna, hogy Tiborcz nem tragikomikum, hanem valóságos tragikai szerep! Mert ismétlem, valamint Lendvay volt a legdaliásabb Bánk, Egressy a legbrilliansabb Petur, úgy Bartha volt a legpáratlanabb Tiborcz.

Még valamit kell felhoznom Bánk eljátszását illetőleg. 1853-ban Ira Aldrige angol tragikus hírneves Othellójával elragadta a fővárosi s az ország nagyobb városai közönségét. A következő évben Lendvay is megpróbálkozott e szereppel, még pedig fényes sikerrel. Én is egy kis elbizakodással, meg ambícióval neki fogtam és 1855-ben azon föltétellel léptem fel benne augusztus vagy szeptember havában a nemzeti színpadon, hogy ha elbukom, föbe lövöm magamat. De nagy sikert arattam, mit az akkori sajtó kritikái igazolnak. Meg az a körülmény is, hogy az előadás közepén Ilkey Móricz, a nagy műbarát beküldte hozzám a színpadra Degré Alajos jeles író és barátomat, hogy előadás után sikerem tiszteletére bankettet tartsunk. Akkoriban írta Dobsa Lajos kitűnő tragédiáját „IV-ik Lászlót,“ s azt mondta a banketten, hogy csak az játszhatja el az ő Lászlóját, a ki Othellót képes eljátszani. Már én akkor játszottam a szerepet vidéken, de akkor még prózában volt írva, s mikorra én elkészültem vele, Dobsa már jambusokba foglalta. S így, mire a nemzeti színpadon felléptem vele, újra kellett tanulmányoznom a szerepet. Ezeket nem azért hozom fel, mintha csekélységemet előtérbe akarnám tolni, hiszen sokszor nem voltam magammal megelégedve. Mert akkoriban az a rossz szokásom támadt, hogy csengő bariton hangom helyett, a magasabb hangokat kezdtem forceirozni — így tettünk majdnem mindnyájan vidéki hősszínészek — s nem akadt senki, ki e hibámra figyelmeztessen, úgy hogy később Szigligetinek kellett „Bánk-bán,“ „Béldi Pál“ stb. előadásaiknál a próbákon minduntalan figyelmeztetnie, hogy „lejobb, lejobb“ s ennek volt is némi sikere.

Azért hoztam ezt fel, hogy azt bizonyítsam, hogy Bánkot csak az játszhatja sikeresen, a ki Othellót és Lear királyt vagy Coriolánust képes megalkotni, bár ezek mindegyike még egyszer annyi fizikai erőt igényel.

A 60-as évek vége felé átmentem az apa-szerepekre, (mert ha ezt nem teszem, gyöngé alkatommal már rég nem élek) s így Tiborczt kezdtem játszani, egész addig, mig működő tag voltam.

Mindazonáltal kész örömmel mentem le 1895. november 11-én Kecskemétre még egyszer eljátszani Bánkot s az ottani közönség tudja, mily sikerrel. Megírta Vajda Viktor barátom s distingvált izlésű kritikus a „Kecskemét“-ben is. Ön, tisztelt Uram, mint sajnálat hallottam, nem foglalkozott akkor a színi kritikával, pedig szerettem volna hallani véleményét, mert a „Fővárosi Lapok“-nál kifejtett

működése alatt kiváló aesthetikai és dramaturgiai ítéleteiért nagyra-
becsültük Önt, mi nemzeti színházi tagok. Én magam úgy találtam,
hogy sokszor játsztam nagyobb hatással és talán dicsőséggel, most
megfogyva bár erőben, de nem voltam magammal soha annyira meg-
elégedve, mint ez alkalommal, mert éreztem, hogy egy lépésem, egy
mozdulatom, egy arcjátékom sem volt indokolatlan, a szavalat magán
hordta a magyarázatot. Egy általam nagyon tisztelt egyéniségnek,
dr. Kovács Pál jogakadémiai igazgató urnak rosszaló bírálata még
is rosszul esett nekem. De nem perelek vele. Ellensúlyozta egy
kedves epizód az előadás utáni napon. Alkonyat felé szivaros boltot
kerestem, midőn egy 18—19 éves ifjú megszólított az utcán, kérve,
hogy tiszteletét és hódolatát kifejezhesse a tegnapi művészi élvezetért,
mit az egész diákságnak szereztem. El is feledtem kérdezni, mely
iskolába jár, de a tény igen jól esett nekem.

Két színházában játsztam már Kecskemétnek, először a Király-
féle szinteremben, ott hol most a Körmőczy vendéglője s a gőzfürdő
áll. Akkor nagy térség volt szomszédságában, már nem emlékszem, a
búza-, vagy szénapiacz-e. Nem sokkal volt különb a Kovács-félenél,
csakhogy székeken ültek benne s a háttérben nemzeti színű gerendák
tartották a karzatot.

Utolsó otlétem alatt ígéretet tettem boldogult Lestár Péter
polgármesternek és más uraknak, hogy az új színház megnyitásá-
hoz Tiborc eljátszására lemegyek. De nem hívott senki, tehát nem
mehettem, pedig aligha rontotta volna a diszelőadás fényét az én
közreműködésem. A tragédia 50-ik előadása alkalmából sem jutott
eszébe senkinek az első Bánk. No, de a jövő évben, — ha még élek
s a nemzeti színházban, ottani első felléptem félszázados jubileumára
eljátszhatom Tiborcot, a mi már a milleniumi diszelőadásra is ígérve
volt, — eljutok talán a kecskeméti fényes új muzsatemplomba is e
szereppel.

Ezelőtt pár évvel Rákosi Jenő lapszerkesztő és Tolnai Fes-
tetics Andor gróf, a nemzeti színház igazgatója rá akartak beszélni
emlékirataim megírására. De elkedvetlenedtem az utóbbi évek sok
méltatlansága miatt. Unokáim talán rendezni fogják jegyzeteimet és
levelezésemet, nekem nincs türelmem s írói hivatást sem érzek hozzá.
Pedig sok érdekes epizód volna köztük. Örvendek, hogy Önnek a
fentiekkel szolgálatára lehettem. Szedje ki belőle, a mi használható, a
többit — tűzbe vele!

(Sziget-Szt.-Miklós, 1897. november elején.)

